

МОДЕЛІ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

У данній статті розглядаються моделі електоральної поведінки громадян під час виборчої кампанії. Система освіти немає систематизованих та підсумовуючих моделей електоральної поведінки. Використовуючи електоральну поведінку громадян Миколаївської області дають основу для пояснення нових моделей електоральної поведінки.

Contemporary studies haven't systematization and summarizing the models of electoral behavior. First models of electoral behavior were researched by western scholars. Explorers of Ukrainian and Russian researches are based on their previous works. Exploring the electoral behavior of citizen in Mykolayiv region give us an opportunity to determine a new model of electoral behavior.

Вибори як центральний інститут демократії відіграють важливу роль в демократичних країнах, завдяки яким громадяни реалізують своє виборче право. В загальноприйнятому значенні, під **виборами** розуміють процедуру безпосереднього обрання або висунення певних осіб шляхом відкритого чи закритого (таємного) голосування для виконання громадських функцій [16, с. 182-183].

У сучасному політичному середовищі вибори фактично стають нормою повсякденного життя. Їхні результати залежать від електоральної поведінки виборця. В політологічній літературі, електоральна поведінка розуміється як сукупність дій та вчинків громадян, пов'язаних з реалізацією місцевих або загальнонаціональних виборів, а також їх участю в референдумах [14, с. 39]. Отже, вивчення моделей електоральної поведінки дає змогу спрогнозувати підсумки голосування.

Тому, вважається актуальним визначення та вивчення моделей електоральної поведінки громадян. Це дасть змогу політичним силам у деякій мірі передбачити ймовірні результати. Тому, вважається актуальним визначення та вивчення існуючих у політологічній літературі моделей, їхнє узагальнення та систематизація, виокремлення якісно нової моделі на основі аналізу поведінки мешканців Миколаївщини.

Вивченню моделей електоральної поведінки присвячено багато уваги західними, українськими та російськими вченими. Серед західних дослідників можна виділити С. Липсета, С. Рокана, Е. Кемпбела, Ф. Конверса, В. Мілера, Д. Стоукса, Г. Бекера,

які зробили свій внесок у вивченні трьох "класичних" моделей електоральної поведінки: соціологічної, соціально-психологічної, раціональної. На основі робіт західних науковців, продовжували активно вивчати соціальні розмежування, партійну ідентифікацію та раціональний вибір вітчизняні та російські вчені – Г. Голосов, Г. Дилигенський, Г. Пушкарьова, Г. Циганенко, О. Мелешкіна, О. Фісун тощо. Дані дослідження дозволили виділити якісно нові моделі електоральної поведінки: когнітивну та маніпулятивну.

Дослідження моделей електоральної поведінки розпочалися на поч. ХХ ст. Вони пов'язані з роботами А. Зигфрида, П. Лазерфельда, Б. Берельсона. Запропонована **соціологічна модель** базується на приналежності виборців до тої, чи іншої соціальної групи [11, с. 106]. Тобто, в поясненні політичного вибору, головну роль відіграють механізми ідентифікації за гендерними, класовими, статусними ознаками тощо.

У 60-х рр. ХХ ст., західні дослідники С. Липсет та С. Рокан визначили, що відношення до будь-якої групи веде до розмежування інтересів. На їхню думку, можна виділити чотири лінії розмежування:

1) центр-периферія – про це свідчать різноманітні релігійно-етнічні розмежування, мовні конфлікти, які існують всередині багатьох держав;

2) держава-церква – так, пасивні члени традиційної державної церкви та атеїсти, в своєму політичному виборі керуються приналежністю до класу, а не до конфесії;

3) промисловці-аграрії – особливо поглибила це розмежування промислова революція, що дало

зможу робити вибір за своїми економічними інтересами;

4) власник-робітник – встановлення ринкових відносин вплинуло на майновий та соціальний статус громадян [10, с. 53-62].

Відносно стабільні розмежування та існування на їх основі різних соціальних груп полегшували процес формування соціальної бази політичних сил. Це призводило до полегшення електорального вибору як зі сторони громадян, так і можливість прогнозування цього вибору зі сторони політичних сил.

Таким чином, представники даного напрямку підкреслювали групову основу голосування, фактично ігноруючи індивідуалістичну трактовку формування електорального вибору. Вони пояснювали групові особливості голосування положенням груп у суспільстві.

Проте, згодом, навіть розвиток складної соціальної структури та соціально-групові фактори почали здійснювати менший вплив на вибір громадянина. Такі фактори, як релігійний, поселенський, національний, расова та етнічна приналежність почали відходити на другий план [11, с. 108-109].

Розвиток біхевіоризму в 40-х рр. ХХ ст., дало змогу більш досконало вивчити індивідуальну поведінку громадян на виборах. Уже в 50-х рр. ХХ ст. представники Мічиганської школи Е. Кемпбел, Ф. Конверс, В. Мілер, Д. Стоукс у роботі “Американський виборець”, проаналізували президентські вибори в США в 1952 р. та 1956 р. і виокремили *соціально-психологічну модель* електоральної поведінки [11, с. 109]. Дана модель пов’язана зі стійкою партійною ідентифікацією виборця.

У свою чергу, партійна ідентифікація буває декількох видів:

1. Зовнішня/внутрішня. Зовнішня партійна ідентифікація громадян характеризується активною участю громадян у житті партії та понятті рішень, позиціонування принципів її діяльності. Натомість, внутрішня ідентифікація не апелює до формального членства та приналежності до будь-якої політичної партії.

2. Ситуаційна/надситуаційна. Ситуаційна партійна ідентифікація впливає на громадян за допомогою політичних маніпуляцій. Надситуаційна партійна ідентифікація пов’язана з набутим політичним досвідом людини. Вона не так швидко змінюється, як ситуаційна, і чинить опір маніпулятивним впливам.

3. Відкрита партійна ідентифікація, коли виборець ідентифікує себе з певною партією, і при цьому не може назвати партію, за яку б не став голосувати. Така ідентифікація характерна для суспільств із стабільною партійною системою. Наприклад, Г. Алмонд та С. Верба характеризували 82 % американців як виборців з відкритим типом ідентифікації [18].

Проте вітчизняні та російські дослідники відмічають, що голосування за даною моделлю

буде ефективним за умов, коли партійні системи існують достатньо тривалий час [11, с. 113; 12]. Тому, з розпадом СРСР, у посткомуністичних країнах почали виділяти наступні види партійної ідентифікації:

1. Негативний (чи закритий), коли виборець може сказати, за яку партію він ніколи не буде голосувати, при цьому йому важко обрати партію, за яку би він проголосував. Наприклад, у пострадянських країнах інтеграція традиційних партій в систему влади та їхня олігархізація призвела до вироблення у більшості громадян “негативної” партійної ідентифікації [11, с. 113].

2. Апатична партійна ідентифікація, коли виборець не має ні негативної, ні відкритої партійної ідентифікації [18].

Отже, дана модель електоральної поведінки дає змогу прогнозувати вибір громадянина за його партійною приналежністю, проте, в країнах з мультипартійними системами, де існує багато соціально-політичних розмежувань, вплив партійної ідентифікації на електоральний вибір стає більш неоднозначним. Уже в 1957 р. американський дослідник Е. Даунс у роботі “Економічна теорія демократії” розкриває положення про те, що кожний виборець голосує за ту політичну партію, яка надасть йому найбільшої користі [11, с. 115]. Наступниками Е. Даунса виступили Г. Беккер, М. Фіоріна тощо, які в 70-90-х рр. ХХ ст. почали обґрунтовувати *раціональну модель* електоральної поведінки [5].

Згідно з цією моделлю, під час свого вибору, громадяни оцінюють минулу діяльність кандидатів і політичних партій/блоків. При аналізі обіцянок відносно майбутнього, виборці докладають менші зусилля. В зв’язку з цим, голосування може бути: “еґоцентричне-соціотропне” та “ретроспективне-перспективне”. Перший тип голосування пов’язаний з оцінкою як приватного економічного становища, так і країни в цілому. Другий тип голосування базується на оцінці минулої діяльності політичних сил та очікуванні позитивних результатів від кандидатів. Тобто, відношення виборця до електоральних процедур визначається позицією споживача.

Екстраполюючи економічні підходи на політичне життя, дослідник Д. Зевіґ поділяє виборців на покупців та вкладників [7]. Виборці-покупці орієнтуються на короткострокову перспективу, виборці-вкладники – на довгострокову. В останньому випадку, на думку науковця В. Нечаєва, виборець виступає як вкладник банку (акціонер, інвестор), який інвестує свій ресурс (голос) у майбутні дивіденди від діяльності обраного кандидата/політичної партії [12, с. 41-42].

У цілому, раціональна модель електоральної поведінки пов’язана з ідеєю максимізації користі виборцем. При виборі політичної сили, громадянин, перш за все, буде враховувати: соціально-економічну ситуацію в країні, поточні політичні події, позиції кандидатів з конкретних питань. Проте, на думку

російського вченого Г. Голосова, “рядовий” виборець не стане аналізувати великий обсяг інформації про партійні програми, прораховуючи можливі варіанти результату. Скоріш за все, замість складної детальної оцінки особистих вигід, він візьме за увагу умови, за яких жив при попередній адміністрації [7, с. 46]. Він не стане віддавати свій голос за того кандидата, або політичну партію, яка не виправдала його сподівань на попередніх виборах.

Пріоритет у розробці четвертої моделі електоральної поведінки належить російській дослідниці Г. Пушкарьовій, яка виокремила **когнітивну** модель, зміст якої полягає у визначенні дій виборців. За цією моделлю дії виборців розуміються як раціональні, псевдорациональні, обмежено раціональні [15].

Згідно з Г. Пушкарьовою, дії виборця в когнітивній моделі електоральної поведінки обумовлені впливом оточуючого середовища та когнітивними можливостями індивіда. Слід зазначити, що *когнітивність* (лат. *cognitio* – пізнання, вивчення, усвідомлення) – це здатність до розумового сприйняття та переробки зовнішньої інформації. В широкому сенсі, цей термін інтерпретується як сам “акт” пізнання або саме знання [8]. На думку дослідниці, ця модель дозволяє фокусувати увагу на роботі людини з політичною інформацією, яка впливає на політичний вибір індивіда.

Необхідно зауважити, що існують периферійний та центральний способи засвоєння інформації. Центральний спосіб обробки інформації обумовлюється її всебічним аналізом, оцінкою, критичним осмисленням та раціональним усвідомленням. Периферійний спосіб обробки інформації полягає в простому прийнятті повідомлення без його аналізу: інформація не перевіряється та не ставиться під сумнів якості аргументації [15].

У залежності від способу обробки інформації, в когнітивній моделі електоральної поведінки можна виділити два типи голосування: раціональне (усвідомлене) та псевдорациональне (безсвідоме). Проте, чіткої межі між ними не існує, тому що людина не володіє інформацією в її повному обсязі. В цьому випадку Г. Пушкарьова пояснює це як обмежену раціональність, адже людина не завжди володіє інформацією, яка необхідна для прийняття обґрунтованого рішення [15].

Вплив оточуючого середовища на поведінку виборця також вивчав російський соціолог та політолог Г. Дилигенський. Він виділив т. зв. **маніпулятивну модель** [6, 18]. В її основі лежать уявлення виборців про залежність політико-ідеологічних позицій, настанов та орієнтацій людей як від переконуючого друкованого/електронного впливу, так і від ступеня контролю електорального вибору владними інституціями, які можуть впливати на нестійкого виборця [6]. Тобто, маніпулятивний підхід можна визначити як

політичний вибір, обумовлений діяльністю системи масових комунікацій та пропаганди.

Водночас, людині властиво не лише піддаватися впливу, тобто виступати в якості об’єкта, на якого спрямовано інформаційний вплив, але й бути реальним дієвим суб’єктом, здатним протидіяти цьому впливу засобом “фільтрації” інформації, яку він сприймає. Матеріалом для фільтрів служать уявлення, які засвоєні в процесі соціалізації – тобто сформовані під батьківським впливом, впливом ровесників, референтних груп, і таких, які стали персональними надбаннями особи [6].

Маніпулятивна модель дозволяє визначити два провідні типи сприймальної політичної активності людини: об’єктну і суб’єктну. Людина виступає як об’єкт, коли не може чи не прагне протидіяти впливові політичних рішень або дій суб’єктів політики (вождів, лідерів, президентів, політиків). Вона виступає суб’єктом, коли починає активно боротися за свої соціальні права, за устрій, владу, курс і напрям соціального розвитку, які, на її думку, є найбільш прийнятними і перспективними для неї [6].

Отже, вищезазначений матеріал дає нам змогу виділити п’ять моделей електоральної поведінки, які знайшли своє відображення в науковій літературі:

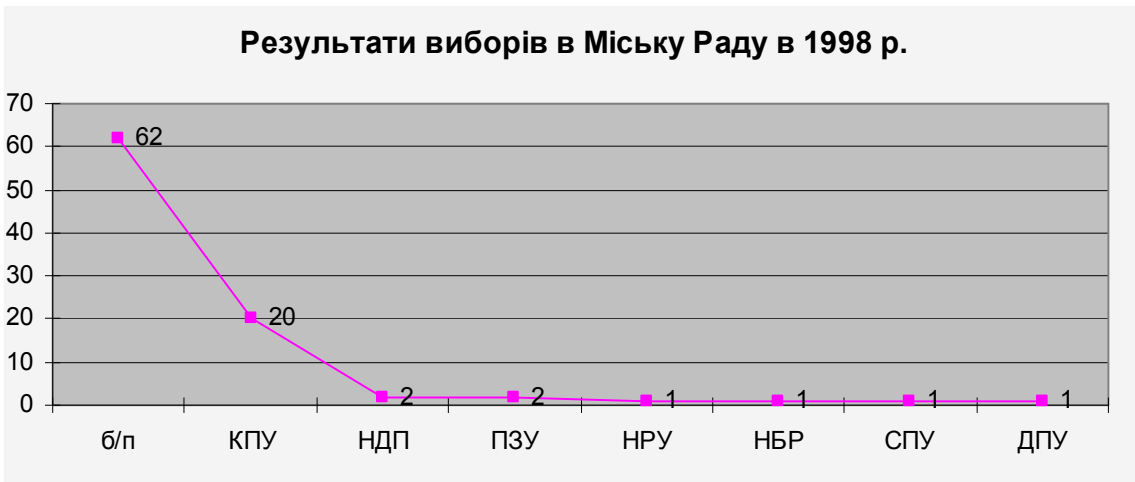
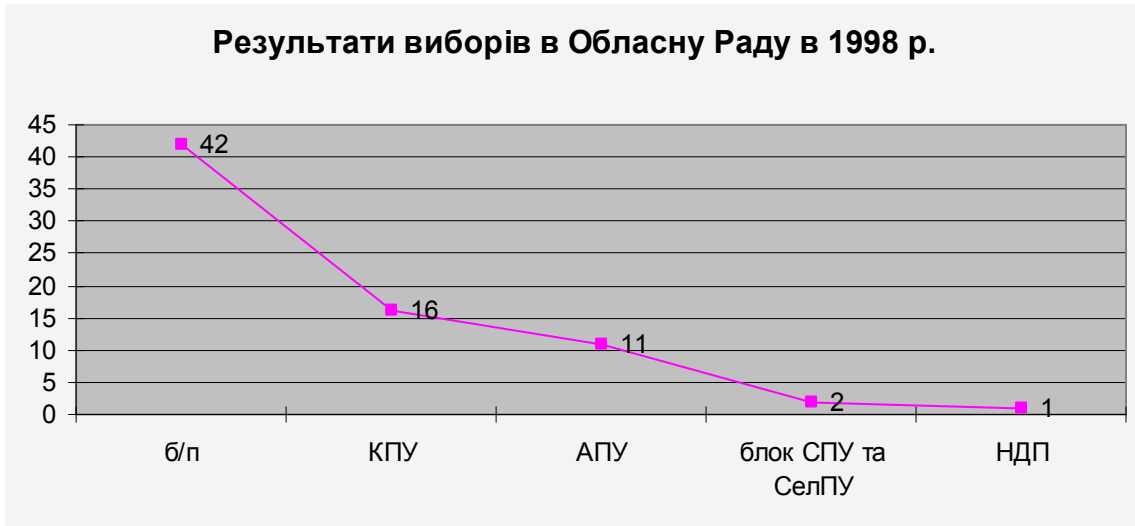
- соціологічну;
- соціально-психологічну;
- раціональну;
- когнітивну;
- маніпулятивну.

Проте вивчення моделі електоральної поведінки виборців Миколаївщини, автором даної статті дозволяє виділити ще одну модель – патрональну. Поняття “патрональний” має не тільки спільний корінь із словом “патримоніалізм”, але й спільне значення. Воно бере свій початок від слова “патримоніум”, яке вперше зустрічається в римському праві та означає спадкове, родове майно [17, с. 151]. Проте цим поняттям також характеризують політику держави стосовно відношення до своїх громадян, що проявляється в заступництві з боку держави [13]. В нашому випадку, це заступництво з боку політичних партій/ блоків і кандидатів щодо громадян. Суб’єктивний підхід, симпатії, міжособистісні відносини до обрання кандидата чи політичної партії мають експресивний, нерациональний характер та обумовлюють **патрональну модель** електоральної поведінки.

Виділення даної моделі було здійснено на основі аналізу результатів виборів політичних партій та блоків, депутатів до Верховної, Обласної та Міської Рад у 1998, 2002, 2006 рр. Треба зауважити, що вибори в 1998 р. та 2002 р. проходили за змішаною виборчою системою (мажоритарно-пропорційною), а в 2006 р. – за пропорційною.

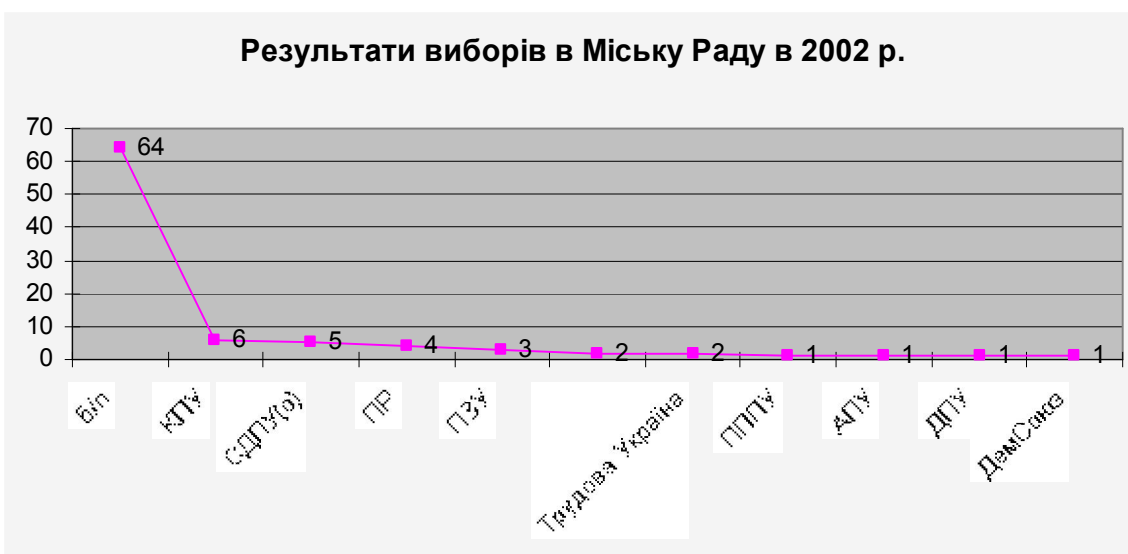
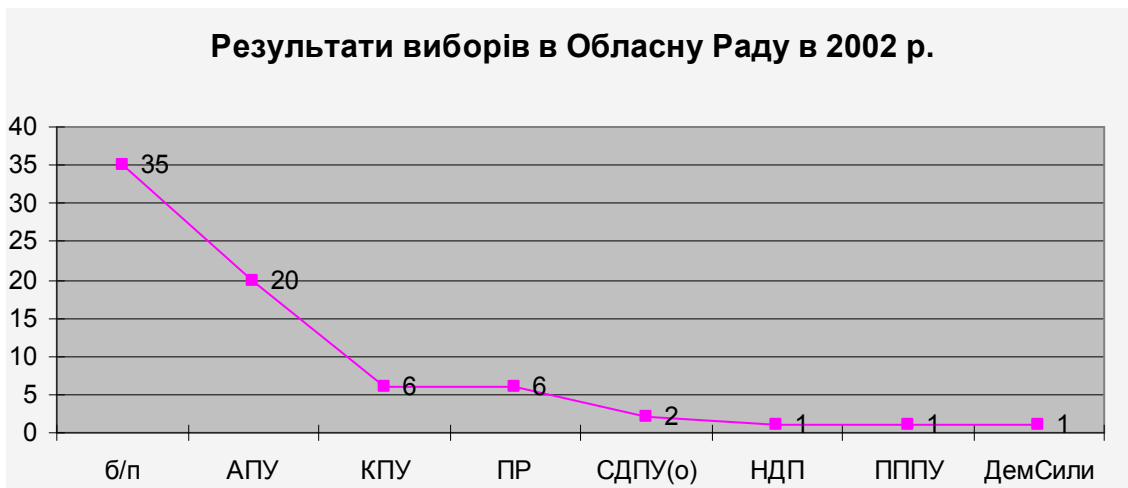
Підтвердженням існування патрональної моделі поведінки виступає той факт, що партії, які представляли центральну владу завжди набирали більшість в Миколаєві та області як на місцевому, обласному, так і загальнонаціональному рівні. Це підтверджують вибори в 1998 р. до Верховної Ради України (далі – ВРУ), коли Комуністична партія України (далі – КПУ), яка асоціювалася у населення Миколаївщини з колишньою провладною партією набрала 38,9% голосів по багатомандатному

виборчому округу та 31,6% по одномандатному (В. Матвеев). На той час, це був найвищий відсоток голосів, що був відданий за політичні сили, що балотувалися. Високі результати представила КПУ як у Міській, так і Обласній Радах, здобувши 20 та 16 мандатів. Проте більшість мандатів здобули безпартійні кандидати [3]. Це можна продемонструвати в графічному вигляді наступним чином:

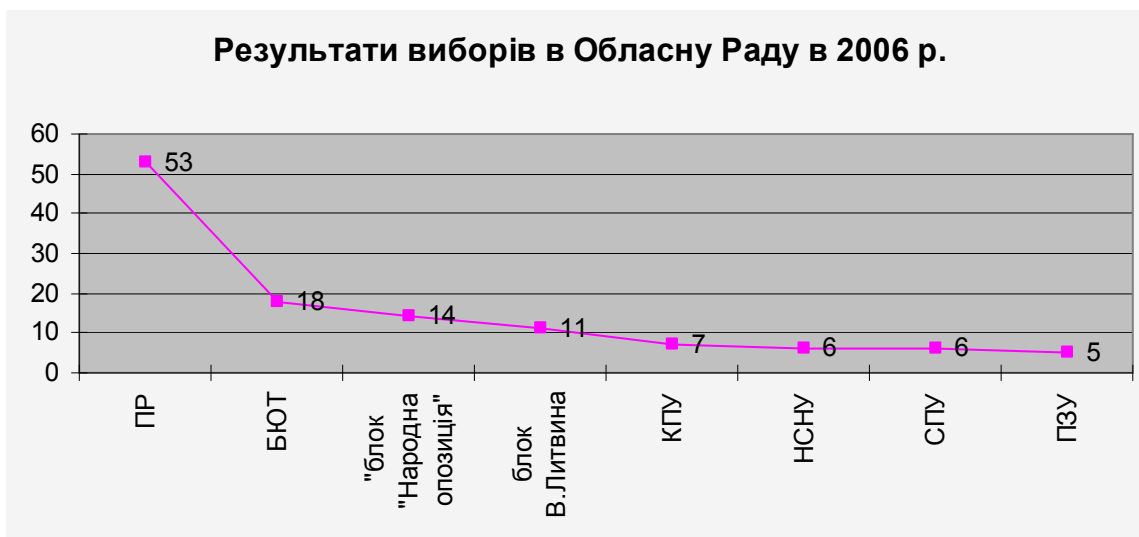
Результати виборів 2002 р. демонструють дещо іншу картину. З цього приводу українська дослідниця О. Яцунська зазначила, що для виборів 2002 р. у представницькі органи був характерний інтенсивний ідеологічний тиск, який здійснювали партія влади та місцева державна адміністрація [19, с. 169]. До ВРУ більшість голосів отримала знову КПУ – 29,29%, в обласній раді пропрезидентська сила АПУ зайняла домінуючі позиції, здобувши 20 мандатів. Проте, в міську раду першість знову отримала КПУ – 6 мандатів [20, с. 161-165]. На думку О. Яцунської, саме недостатній рівень організованості блоку

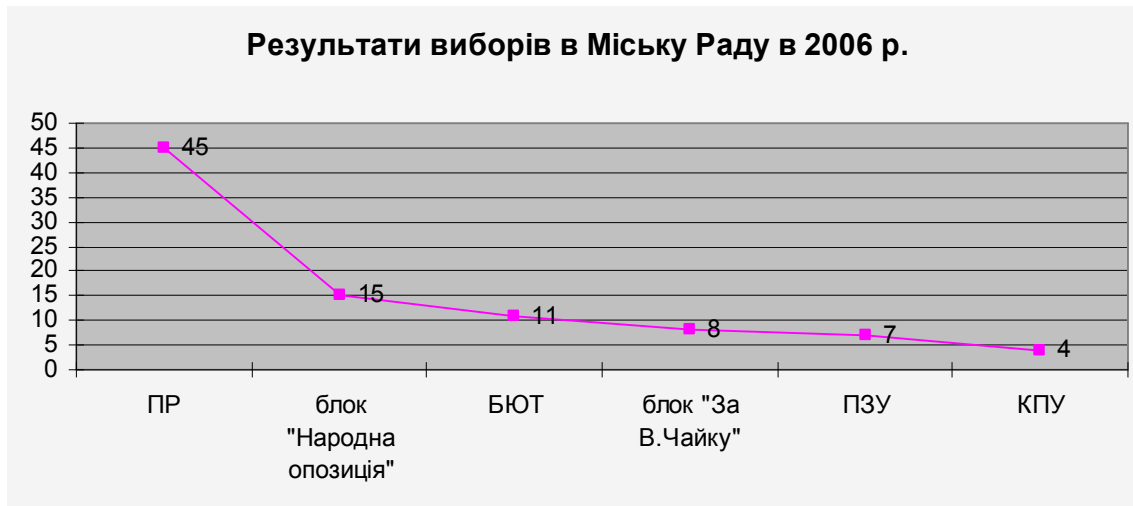
“ЗаЄдУ”, що представляв інтереси Президента та відносини, які не склалися між представниками блоку та місцевою номенклатурою не дали змогу здобути більшість на Миколаївщині та в міській раді. Все це пояснюється існуванням залежності української партійної та регіональної еліти від центральної державної влади [19, с. 169]. Проте, незалежно від великої кількості здобутих мандатів партіями-переможцями, кількість безпартійних знову перевищувала кількість партійних в органах місцевого самоврядування. На графіках це виглядає наступним чином:

За результатами виборів 2006 р. більшість голосів до ВРУ від Миколаївщини здобула Партія регіонів – провладна партія та безперечний лідер передвиборної боротьби в Південному регіоні. Серед виборців Миколаївщини спостерігалось “синхронне голосування”, коли голосування за певну політичну силу є ідентичним у центральні

та місцеві органи влади. Партія регіонів отримала більшість мандатів на всіх рівнях: у Верховну Раду – 50,34 %, в обласну – 44,1 %, у міську – 50 % [1, 2, 9]. Кількість партій та блоків в органах місцевого самоврядування виглядає наступним чином:

Серед багатьох претендентів на посаду міського голови, населення Миколаєва втретє віддало більшість голосів за діючого мера В. Чайку. До міської ради в 2006 р. ПРП та ДемПУ, сформувавши блок під іменем діючого голови, беручи до уваги стереотипність мислення мешканців, здобули 8,8 % голосів [9].

Окремо слід зауважити, що Партія Зелених України здобула мандати як в Обласній, так і в Міській Раді. Дана політична сила завжди мала своїх представників у місцевому органі влади. В 1998 р. – 2, 2002 р. – 3, у 2006 р. – 7 мандатів. Натомість, жодного разу на обласному рівні. Ключовою фігурою в діяльності Партії Зелених України виступав депутат Міської Ради останніх трьох скликань С. Літвак. Обрання даної політичної сили в 2006 р. свідчить про відданість миколаївців конкретним особам. Не користуючись популярністю та підтримкою з боку населення Миколаївщини (адже, до ВРУ ця партія набрала лише 0,85 % голосів), ПЗУ здобула депутатські мандати в органах місцевого самоврядування. Проте всі представники, що йшли від цієї політичної сили є безпартійними. Тобто бачимо, що голосування за ПЗУ як конкретну політичну силу не мало місце. Натомість авторитет самих кандидатів, що балотувалися від даної партії дав шанс мати своїх представників на обласному та місцевому рівні [2, 9].

Позачергові вибори до ВРУ в 2007 р. знову ж продемонстрували відданість мешканців Миколаївщини Партії реГіонів, віддавши за неї 54,4 % голосів [1]. Ці вибори фактично не змінили розподіл сил у вищому законодавчому органі.

Отже, результати виборів у 1998 р., 2002 р., 2006 р. наявно демонструють нам факти соціально-персональної залежності з боку виборців. Сама персоналізація політичних партій та блоків

приводить до того, що людина робить свій вибір без врахування професійних якостей кандидатів/партій, програмних положень, на які спирається політична сила.

У суспільстві досі домінують старі устрої суспільного життя радянського періоду, коли результати виборів залежали не від бажання змінити щось на краще, а від "знайомого прізвища" у виборчому бюлетені та міфотворчості політичних партій та діячів. Тому, якби лідерами вищенаведених політичних сил не були достатньо відомі для населення громадяни, то навряд чи б дані політичні суб'єкти здобули місця в представницьких органах, адже принципи політичної діяльності та програма цього блоку і партії не знайома більшій частині населення.

До того ж, беручи до уваги історичний розвиток пострадянських країн, можна зазначити, що саме на цих територіях, через відомі обставини не мали змоги скластися електоральні традиції, електоральна культура, тобто певні стійкі моделі електоральної поведінки. Відсутність традицій політичної участі та механізму політичного представництва, дало поштовх до зародження відносно нової – патрональної моделі електоральної поведінки громадян.

Таким чином, сучасна політологічна думка виділяє п'ять моделей електоральної поведінки: соціологічну, соціально-психологічну, раціональну, когнітивну та маніпулятивну. На основі аналізу результатів виборів у Миколаєві та області, нам вдалося виокремити патрональну модель виборчої поведінки. Ця модель, на відміну від інших, не була предметом спеціального дослідження. Проте її детальне вивчення потребує більш широкого осмислення з позицій аналізу політичної психології та широкої емпіричної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відомості про підрахунок голосів виборців в межах реГіонів України / Електронний доступ – <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>.
2. В новый состав Николаевского облсовета прошли 12 безработных, 10 пенсионеров, 21 прежний депутат, настоятель храма и слесарь... // Николаевские новости. – 2006. – 8-14 мая.
3. Выборы состоялись, впереди напряженная // Южная правда. – 1998. – 1 апреля.

4. Голосов Г. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов // Полис. – 1997. – № 4. – С. 44-57.
5. Гэри С. Беккер. Человеческое поведение. Экономический подход / Электронный доступ – <http://financepro.ru/2008/01/29/gjeri-s-bekker-chelovecheskoe.html&ref=2146>
6. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология: учебное пособие для высших учебных заведений. – М.: Наука. – 289 с. / Электронный доступ – http://www.zipsites.ru/books/sotsialnopoliticheskaya_psikhologiya/.
7. Зевиг Д. Теория рационального выбора в изучении электорального поведения // Ломоносовские чтения. – 2003. – № 1. – <http://lib.socio.msu.ru/1/library>.
8. Когнитивность / Электронный доступ – <http://ru.science.wikia.com/wiki/>.
9. Кресла депутатов Николаевского горсовета дождалась своих хозяев! // Николаевские новости. – 2006. – 24-30 апреля.
10. Липсет С., Роккан С. Структуры размеживаний, партийные системы и предпочтения избирателей / Партии и выборы: Хрестоматия. – М.: ИНИОН, 2004. – С. 49-81.
11. Мелешкина Е. Исследование электорального поведения: теоретические модели и проблемы их применения / Партии и выборы: Хрестоматия. – М.: ИНИОН, 2004. – С. 104-123. / Электронный доступ – <http://www.politnauka.org/library/uchebnik/meleshkina.php>.
12. Нечаев Д.А. Избиратель: покупатель, продавец, или вкладчик? // Полис. – 2001. – № 6. – С. 40-51.
13. Патернализм / Электронный доступ – <http://ru.wikipedia.org/wiki/>.
14. Піча В.М. Політологія: терміни, поняття, персоналії, схеми, таблиці: словник-довідник для студентів. – К.: Каравела, 2000. – С. 39.
15. Пушкарева Г. Изучение электорального поведения: контуры когнитивной модели // Полис. – 2003. – № 3. – С. 120-131 / Электронный доступ – <http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/2003/3/12.htm>.
16. Політологічний енциклопедичний словник / Авт.-уклад. В.П. Горбатенко. – К.: Генеза, 2004. – С. 182-183.
17. Фисун А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации. Монография. – Х.: Константа, 2006. – С. 151.
18. Циганенко Г. Парти́йна ідентифікація та електоральна поведінка // Соціальна психологія. – 2004. – № 2 (4). – С. 61-69. – <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=25&c=323>.
19. Яцунская Е.А. Практика проведения выборов в органы местного самоуправления в Украине: какие уроки можно извлечь? // Государственная власть и политическое участие. – 2003. – С. 166-170.
20. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический.